

Bioethical Education and Attitude Guidance for Living Environment

UČNA GRADIVA

Erasmus+

UČNA GRADIVA

Avtorji: Vojko Strahovnik, Mateja Centa

Prevod v slovenščino: Vojko Strahovnik, Mateja Centa

Fotografije in slike: Pixabay

Zahvala

Radi bi se zahvalili vsem učencem, učenkam, učiteljicam, učiteljem, raziskovalcem in raziskovalkam ter vsem ostalim, ki so sodelovali v projektu in so s svojimi idejami, povratnimi informacijami in spodbudami prispevali k razvoju tega priročnika.

Avtorske pravice

Gradivo se lahko uporablja v skladu z licenco Creative Commons; vrsta licence

Priznanje avtorstva-Nekomercialno-Deljenje pod enakimi pogoji.

Omejitev odgovornosti

Izvedba tega projekta je financirana s strani Evropske komisije in hrvaške državne agencije Erasmus+ *Agencija za mobilnost i programe Evropske unije*. Vsebina publikacije je izključno odgovornost avtorja in v nobenem primeru ne predstavlja stališč Evropske komisije.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

AGENCY FOR
MOBILITY AND
EU PROGRAMMES

beagle
Bioethical Education
and Attitude Guidance
for Living Environment

1. KAKO UPORABLJATI TA UČNA GRADIVA

V rokah držite drugi intelektualni rezultat projekta BEAGLE - *Bioetična vzgoja in naš odnos do živega okolja*. V projektu smo v okviru programa Erasmus+ združeni partnerji iz Hrvaške, Slovenije, Italije in Grčije s skupnim ciljem spodbujanja k bioetični vzgoji, razvijanju kritičnega mišljenja in splošnega spreminjanja odnosa do boljšega razumevanja našega okolja, v katerem živimo.

V tem dokumentu najdete delitev učnih gradiv in pripomočkov glede na starostne skupine otrok in mladostnikov ter glede na uporabljene pedagoške metode. Vsa gradiva ter njihova raba so opisana na način "korak za korakom" in zastavljena tako, da spodbujajo medsebojno razpravo in kritično razmišljanje otrok o bioetičnih temah.

Učna gradiva vključujejo navedbo starostne skupine otrok, trajanja in števila udeležencev ter so zasnovana kot samostojni izobraževalni pripomočki s posebnimi metodološkimi smernicami. To ne pomeni, da se morate dosledno držati zapisanega. Vedno lahko gradiva, dejavnosti in ponujena vprašanja prilagodite potrebam ter zmoglostim skupine.

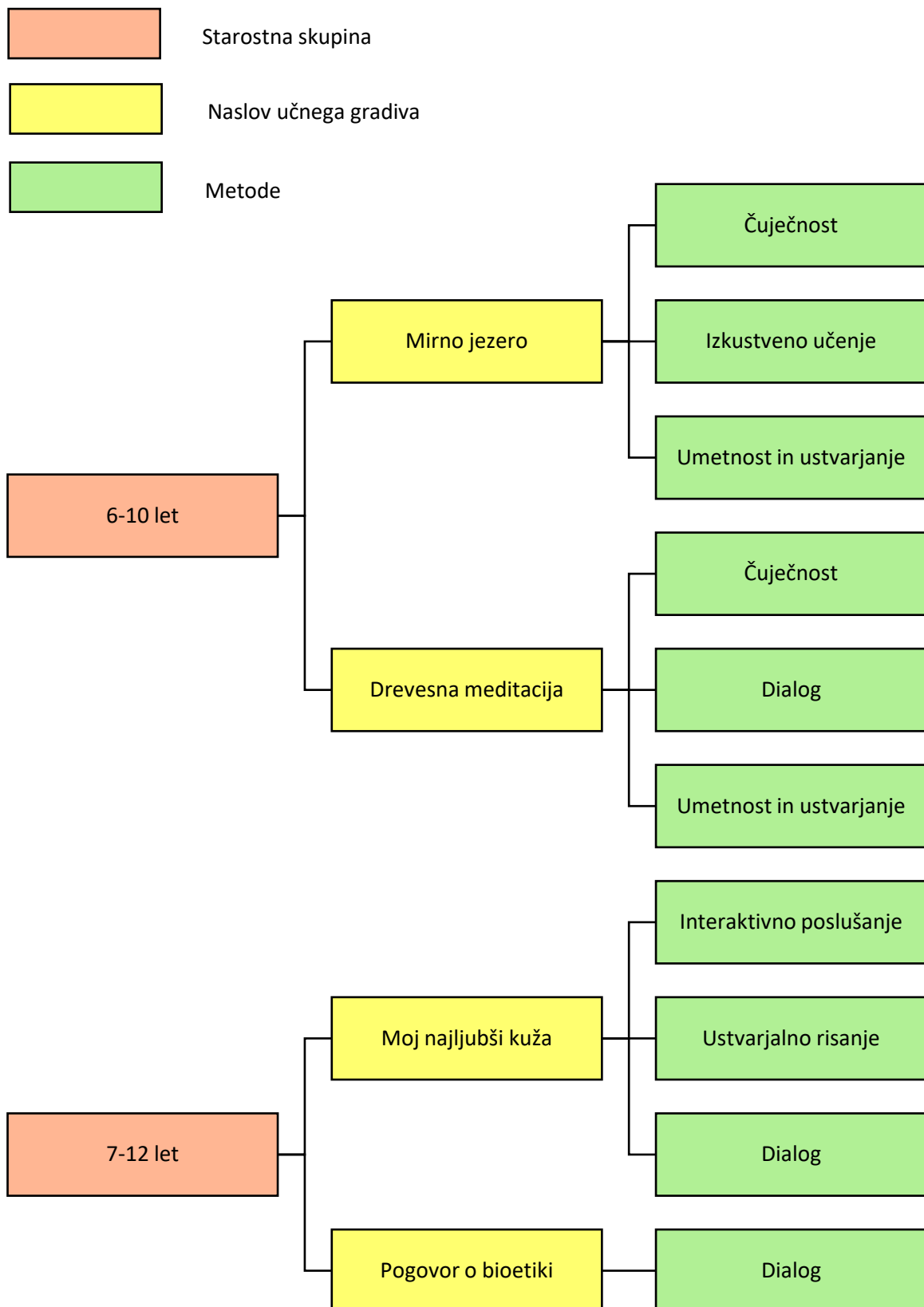
Gradiva se lahko uporabljajo v različnih izobraževalnih okoliščinah in kontekstih ter v različnih nacionalnih učnih načrtih, ker obravnavajo etična vprašanja, ki so univerzalna.

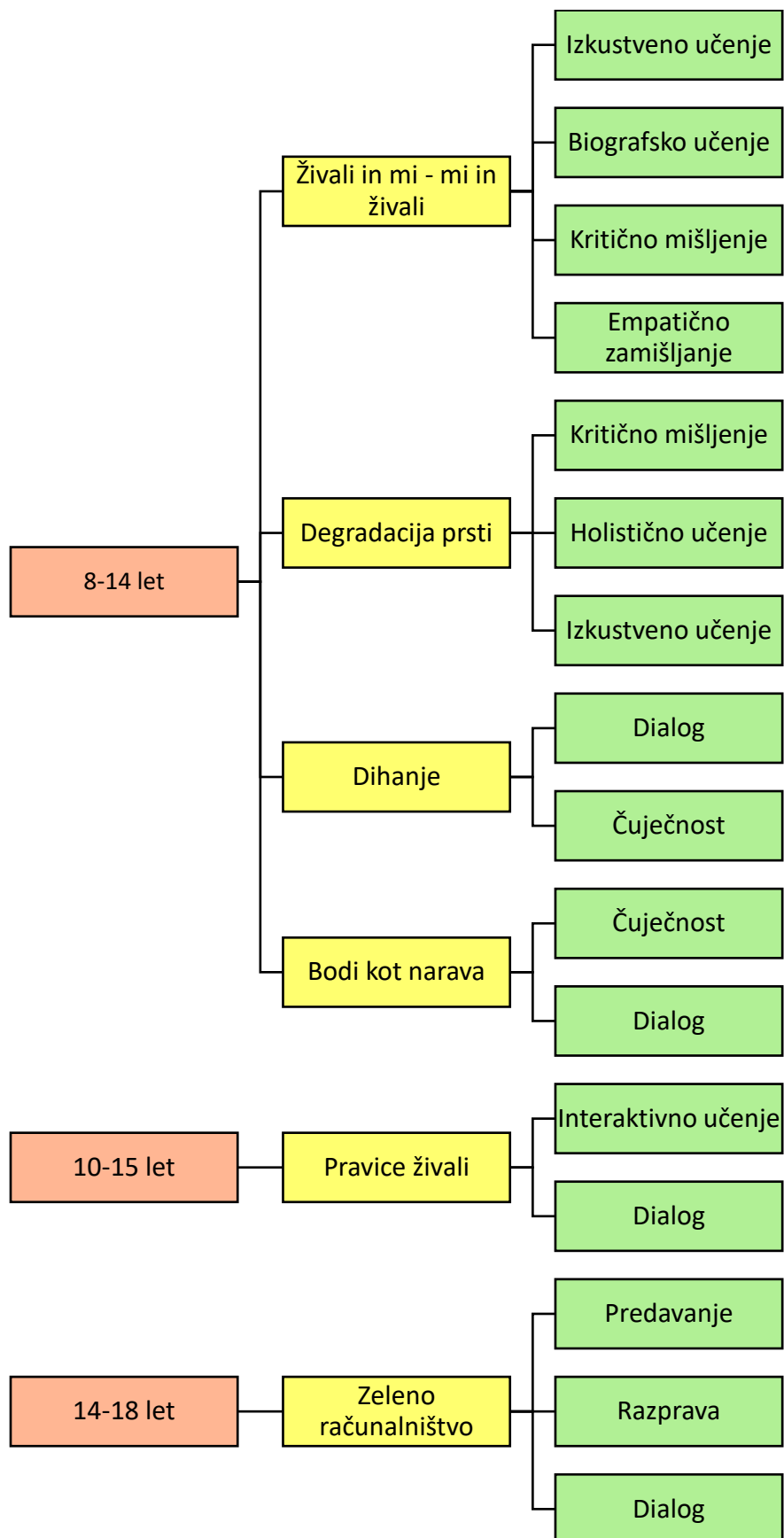

Upamo, da vas bodo ta izobraževalna gradiva spodbudila k ustvarjalnosti in dodala nove razsežnosti pri poučevanju bioetičnih tem na preprost, ustvarjalen in zabaven način.

2. RAZVRSTITEV UČNIH GRADIV

Živali in mi – Mi kot živali

Starost otrok: 8-14 let

Trajanje: do 45 minut za vsako izmed predlaganih dejavnosti

Velikost skupine: različna

Gradiva, pripomočki, orodja: listi papirja, markerji v različnih barvah, nalepke oz. samolepljive beležke, velika tabla ali plakat za predstavitev (ali prazna stena)

Učne metode: izkustveno učenje, biografsko učenje in uporaba zgodb, kritično razmišljanje, zamišljanje, filozofija z otroki.

Ključni cilji in učni izidi:

Glavni cilji spodaj predlaganih učnih dejavnosti so naslednji:

- poznati in razumeti glavne etične pristope ali perspektive v živalski etiki oz. etiki živali,
- prepoznati in ceniti pomen naših podobnosti in medsebojne povezanosti z (nečloveškimi) živalmi,
- biti sposoben analizirati in oceniti glavne argumente in razmišljanja, ki so v središču živalske etike,
- razumeti enotnost, povezanost in soodvisnost ekosistema in njegov moralni pomen,
- uporabljati tehnike izkustvenega in celostnega učenja za vzpostavitev etičnega odnosa do živali,
- biti sposoben razmišljati o lastni, človeški perspektivi glede na teme, o katerih razpravlja živalska etika.

Uvod/kontekst (o živalski etiki):

Živalska etika

V tem daljšem uvodu so predstavljeni nekateri vidiki živalske etike, kar predstavlja uporaben okvir za učne dejavnosti, ki so predlagane v nadaljevanju. Ta uvodni del je tako pomemben za razumevanje in izvajanje teh dejavnosti. Lahko pa ga tudi preskočite in neposredno preidete na napotke za izvajanje učnih dejavnosti, ki so podani na koncu.

Namesto uvoda

Če je mogoče in če vam čas dopušča, lahko preberete kratko novelo (56 strani) Nobelovega nagrajenca J. M. Coetzeeja, preden se z učenci ali dijaki pogovorite o vprašanjih živalske etike kot del bioetike. Novela "Življenje živali" je prvič objavljena kot Tannerjevo predavanje o človeških vrednotah (1997) in je prosto dostopna tukaj¹, lahko pa jo najdete tudi v knjižni obliki (v slovenskem prevodu: Življenja živali, Ljubljana: LUD Šerpa, 2007). Zgodba je odličen vir spraševanja in razmišljanja o pomislekih živalske etike, zlasti ker vključuje zelo osebno in izkustveno perspektivo do teh vprašanj, ki jo pogosto pogrešamo v bolj neosebnih in racionaliziranih pristopih k živalski etiki. Omogočila vam bo okvir za razprave z otroci in predstavljala vir za izkustveni in celostni pristop k poučevanju/učenju o tej temi.

O živalski etiki

Živalska etika je polje praktične etike ali bioetike, ki se ukvarja pretežno z moralnim statusom nečloveških živali² in etiko naših praks, ki živali zadevajo. Obravnava številne teme in uporablja tudi različne pristope. V nadaljevanju so na kratko predstavljeni prevladujoči pristopi, osrednji pojem vsakega izmed teh pa je zapisan v naslovu razdelka. Vsak od pristopov na nek način predstavlja odgovor na tako imenovano živalsko vprašanje, to je vprašanje, ki je v središču živalske etike in se nanaša na vprašanje moralnega statusa nečloveških živali in našega odnosa do njih.

Trpljenje oz. zmožnost občutenja trpljenja

Verjetno najbolj neposredna pot k živalskemu vprašanju vodi preko pripoznanja njihovega nepotrebnega trpljenja, ki jim ga bodisi neposredno povzročamo bodisi pa smo njegov posredni vzrok ljudje. Na enostaven in pomenljiv način je to misel izpostavil angleški filozof Jeremy Bentham, ko je zapisal: »Pravo vprašanje ni, ali lahko [nečloveške živali] *mislijo*, niti ne to, ali lahko *govorijo*, temveč to, *ali lahko trpijo*«³. To je nadgradil Henry Salt: »Bolečina je bolečina ... po naj jo povzročamo človeku ali živali; bitju, ki trpi, pa naj bo to človek ali žival, in je občutljivo na to trpljenje, medtem ko traja, smo prizadejali *zlo*«⁴. Te in podobne premisleke lahko vidimo tudi kot enega izmed temeljev za etično držo univerzalne skrbi do vseh čutečih živih bitij (bitij, ki so zmožna občutiti bolečino in ugodje), katere zametke je najti že v antiki, npr. pri Pitagori,

¹ <https://tannerlectures.utah.edu/documents/a-to-z/c/Coetzee99.pdf>

² Izraz nečloveške živali se uporablja zato, da namigne na ali razsvetli pogosto zgrešeno dejstvo, da so ljudje prav tako živali. (V preostalem delu tega učnega gradiva se bomo večino časa držali takšne uporabe, razen kadar se viri, ki jih uporabljamo za podlago, nanašajo na bolj tradicionalno dihotomijo ljudje - živali.)

³ Bentham, A Utilitarian View, v: Regan in Singer (ur.): *Animal Rights and Human Obligations*, 1989, str. 26.

⁴ Salt, *Animals' Rights: Considered in Relation to Social Progress*, London, 1892, str. 24.

Plutarhu in Porfiriju, ki so izpostavljali skupne značilnosti človeka in živali, posebej z vidiki zmožnosti čutenja, dejstvo, da ljudje po naravi nismo (nujno) mesojeda bitja ter da vsled tega pravičnost od nas terja, da se vzdržimo povzročanja bolečin živalim ter seveda od tega, da jih ne jemo več. Nepotrebno trpljenje živali z vidika različnih moralnih teorij najlažje razumemo v okviru utilitarističnih izhodišč, saj njihova sama zastavitev ne daje mnogo prostora, da bi lahko iz opredelitve dobrobiti oz. vrednot, ki določajo moralni status naših dejanj, v celoti izločili bolečino in trpljenje živali. Edina pot, ki nam bi to omogočila, je zanikanje tega, da bi si nečloveške živali zaslužile vsaj minimalno moralno upoštevanje, da torej ne sodijo v krog bitij, katerih dobrobit bi morali moralno upoštevati. Stališče, ki trdi prav to, lahko imenujemo etični humanizem⁵, saj trdi, da si samo človeška bitja zaslužijo naše moralno upoštevanje ter da si ga vsa človeška bitja zaslužijo v enaki meri. To seveda pomeni, da smo iz kroga bitij s kakršnim koli moralnim statusom izključili nečloveške živali ter da jih potemtakem z našimi dejanji v moralnem smislu sploh ne moremo »prizadeti« oz. jim ne moremo prizadejati nobene krivice, škode ali z njimi ravnati moralno napačno. Dolgo je bil takšen etični humanizem prav za prav izrazito prevladujoč, tako v moralni misli kakor tudi v naših življenjskih praksah, in ta prevlada še vztraja. Če ugodje in bolečino razumemo kot izhodiščni etični dimenziji ter vsaj minimalno obliko moralnega statusa pripisujemo vsem čutečim bitjem, torej tistim, ki smo zmožna občutiti ju, potem posledično to pomeni, da moramo trpljenje nečloveških živali razumeti kot vsaj minimalno določujoče za moralni status naših dejanj in praks, ne glede na to, kako pomembno mesto jih pripisujemo znotraj obsega bitij z moralnim statusom.

Razširjenost etičnega humanizma v zgodovini naše etične misli in praks je privedla do stanja, s katerim se soočamo danes, kjer letno ubijemo več kot 70 milijard nečloveških živali, pretežno zaradi hrane in kot del različnih metod testiranja in eksperimentiranja, ter kjer morajo živali pred smrtjo živeti prevej izpraznjeno in bedno življenje. Predsodek, da blaginja živali ne šteje je analogen npr. rasističnemu predsodku, da lahko z izbranimi rasami ravnamo tako, da povsem spregledujemo njihove interese in blaginjo.⁶ Njihova značilnost, da lahko uživajo ali trpijo (čutečnost), predstavlja pomemben temelj, da imajo tudi interese, posebej interes, da ne trpijo. Čutečnost je tako najbolj smiselna in tudi edina razlikovalna lastnost za upoštevanje interesov bitij.⁷ Vse druge moramo zavrniti (npr. sposobnost mišljenja, govora, barvo kože, spol, inteligentnost, pripadnost vrsti – več o tem v posebnem razdelku). Čuteče bitje, torej bitje, ki je sposobno občutiti ugodje in bolečino, ima vsaj minimalen interes za izogibanje bolečini. Če bitje ni čuteče, torej ni sposobno občutiti ugodja in bolečine ter ga tudi z našimi dejanji ne moremo prizadeti oz. mu povzročiti škode. Takšna izhodišča imajo za minimalno posledico to, da kar zadeva trpljenje (njegovo zmanjšanje) – četudi nimamo povsem natančnih meril kako tehtati in primerjati trpljenje ljudi in trpljenje nečloveških živali – bi morali radikalno spremeniti naše prehranjevalne navade,

⁵ Engel in Jenni, *The Philosophy of Animal Rights*, Brooklyn, 2010, str. 14.

⁶ Singer, *Animal Liberation (updated ed.)*, New York, 2009.

⁷ Prav tam, str. 65.

metode kmetovanja, poskuse na živalih ter celo vrsto drugih praks, ki vključujejo nečloveške živali in njihovo trpljenje (živalski vrtovi, cirkusi, bikoborbe, ...). Podobno velja tudi za ubijanje živali; v večini primerov (glede na njihovo ubijanje kot del obstoječih praks) se pokaže kot moralno napačno. Kot smo videli, to ne pomeni, da moramo vsa čuteča bitja (tako človeške kot nečloveške živali) obravnavati enako in jih pripisati enake pravice, vendar zgolj to, da njihovem ugodju ter bolečini damo enako težo pri preračunavanju posledic naših dejanj.⁸

Pravice

Naslednji pristop k živalskemu vprašanju gradi na pojmu pravic živali.⁹ Govor o pravicah v tem kontekstu ne pomeni (nujno ali samodejno) pravice v pravnem smislu, temveč zgolj pravice v moralnem smislu.¹⁰ Pravne pravice so namreč vezane na pravni sistem oz. red, moralne pravice pa pripadajo bitjem neodvisno od njega, in sicer na temelju, da so ta bitja nosilci moralno pomenih lastnosti, na podlagi katerih jim te pravice pripadajo. Trdimo lahko, da imajo (vsaj nekatere) nečloveške živali negativne pravice glede neposeganja, posebej pravico do ne odvzema življenja, do tega, da jim ne povzročamo trpljenja in do telesne integritete. Obstoječe prakse široko kršijo vse omenjene pravice ter so s tega vidika torej moralno napačne in nesprejemljive. Pristop, ki temelji na pravicah po svojih izhodiščih ni utilitarističen, saj ne sprejema, da lahko naše dolžnosti zvedemo zgolj na maksimiranje dobrih oz. koristnih posledic naših dejanj.¹¹ Govor o pravicah živali temelji na pripisu notranje (inherentne) vrednosti vsem bitjem, ki so čuteča živa bitja (med pogoji za to so izpostavljeni zaznave, prepričanja, želje in motivi ter spomin), katerih življenja lahko skozi čas uspevajo ali pa so slaba, ter imajo tako posamično izkustveno dobrobit, ki je neodvisna od dobrobiti glede na preostala bitja. Od tod izhajajo njihove pravice, da se glede tega vzdržimo dejanj, ki pomembno posegajo v ta življenja. Ne glede na razlike med pristopom na temelju interesov in pravic, pa so praktične posledice obeh stališč zelo podobne.¹² Oba pristopa postavljata enako (ali vsaj zelo podobno) merilo za pripadnost najširši moralni skupnosti in glede na normativna določila obeh se naše sedanje prakse, ki vključujejo živali, kot nesprejemljive in neopravičljive, saj se pri njih sklicujemo na povsem poljubne, neosnovane razlike glede vrednosti bitij in različne obravnave.¹³ Tudi pristop pravic živali je osredotočen predvsem na dobrobit živali in kot minimalno merilo za pripadnost moralni skupnosti določa sposobnost za občutenje ugodja in bolečine. Kot pot za zagotovitev dobrobiti živali (čeprav ne na temelju izhodišča, da je to naša prva ali edina dolžnost) pa vidi njihovo zaščito s pravicami.

⁸ Engel in Jenni, *The Philosophy of Animal Rights*, 2010, str. 23.

⁹ Regan, *The Case for Animal Rights*, Berkeley in Los Angeles, 2004; Regan, *Utilitarianism, Vegetarianism, and Animal Rights*, *Philosophy and Public Affairs* 9(4), 1980, str. 305–324.

¹⁰ Engel in Jenni, *The Philosophy of Animal Rights*, 2010, str. 24.

¹¹ Prav tam, str. 25.

¹² Regan, *Utilitarianism, Vegetarianism, and Animal Rights*, 1980, str. 306.

¹³ Engel in Jenni, *The Philosophy of Animal Rights*, 2010, str. 27.

Kje je razlika med nami in njimi?

Pri zavrnitvi etičnega humanizma odigralo pomembno vlogo iskanje razlikovalnih lastnosti, ki bi določale pripadnost množici bitij, ki jih gre vsaj v izhodišču enaka moralna pomembnost, ki bi bil tak, da bi zajel zgolj človeške živali. Kot ključen se tu izkaže argument iz analogije, da je specizem, na katerem temelji etični humanizem, analogen npr. rasizmu ali seksizmu, kajti prvi naj bi temeljil na razmeroma naključni in moralno nepomembni pripadnosti določeni vrsti, kakor slednja temeljita na pripadnosti določeni rasi ali spolu. Toda zgolj ta analogija še ne opravi z etičnim humanizmom. Njegovim zagovornikom preostane možnost, da izpostavijo katero izmed drugih razlikovalnih lastnosti, ki bi upravičevala moralno razlikovanje med ljudmi in nečloveškimi živalmi. V razpravi nahajamo več predlogov, npr. jezik, razum oz. razumnost, ravnanje v skladu z razlogi, zmožnost samozavedanja, različne druge kognitivne sposobnosti, moralno avtonomijo, sposobnost prepoznati vzajemne moralne obveznosti, zmožnost vsaj načelnega pristanka na družbena in moralna pravila, nesmrtno dušo, »življenje v biografskem smislu«, željo pa avtonomnosti, spoštovanju in dostojanstvu, sposobnost, da se v takšno življenje vživimo, in podobno, kot teh, ki upravičujejo drugačno ravnanje.¹⁴ Vsi ti poskusi zapadejo zelo preprosti dilemi. Pred njimi je naloga, da kot razlikovalno lastnost predlagajo *ali* (i) takšno moralno pomembno razlikovalno lastnost, ki jo imajo zgolj in samo ljudje (v tem primeru je najverjetneje številni ljudje dejansko ne bodo imeli, npr. razumnost, sposobnost samozavedanja, moralna avtonomija ipd.), *ali* pa (ii) takšno moralno pomembno razlikovalno lastnost, ki jo bodo zagotovo imeli vsi ljudje (v tem primeru, pa jo bodo zelo verjetno imele tudi številne nečloveške živali, npr. zmožnost zavesti, čutenja, ipd.).¹⁵ Pokaže se, da dobrih kandidatov ni ter da argument iz analogije dejansko zavrne etični humanizem.

Odprava (uporabe nečloveških živali)

Poleg že omenjenih pristopov k živalskemu vprašanju lahko izpostavimo tudi pristop, ki ga poimenujemo odprava živali (angl. *animal abolitionism*).¹⁶ Glede na to pristop so pristopi zavzemanja za dobrobit in pravice živali so znotraj tega obzorja prav za prav globoko zgrešeni. Šlo naj bi za to, da se osredotočajo zgolj na to, kako ravnamo z živalmi, ne pa tudi na to, da za njimi ravnamo oz. jih uporabljamo. Za nečloveške živali (z izjemno morda opic, delfinov ter podobno razvitih živali) je pomembno le to, kako jih uporabljamo, ne pa tudi, da jih sploh uporabljamo.

¹⁴ Engel in Jenni, *The Philosophy of Animal Rights*, 2010, str. 19; Cavalieri, *Živalsko vprašanje. Za razširjeno teorijo človekovih pravic*, 2006, str. 19.

¹⁵ Engel in Jenni, *The Philosophy of Animal Rights*, 2010, str. 20–21.

¹⁶ Francione, *Animals as Persons: Essays on the Abolition of Animal Exploitation*. New York, 2009.

Odraz te paradigme v potrošniški družbi je npr. govor o prosti reji živali, »srečnem mesu« ter talni reji kokoši nesnic in podobnem. Končni cilj je boljša obravnava živali. Abolicionizem pa se postavlja na izhodišče, da je vsakršna uporaba živali nedopustna in da je tako imenovana »humana obravnava« (tudi »humana potrošnja«) zgolj iluzija. Izogibanje »nepotrebnemu trpljenju« je nejasna kategorija, čeprav zadeva veliko večino naših praks ravnanja z živalmi. Tudi abolicionizem postavlja čutečnost in zavest (kje natančno oz. dejansko meja poteka je odprto vprašanje; in če nahajamo sivo področje ter s tem dvom, je v slednjem najbolje slediti načelu previdnosti), kot razlikovalno značilnost, ki postavlja meje temu, kar lahko uporabljamo kot sredstvo ali vir.

Abolicionizem zagovarja popolno odpravo vsakršne uporabe živali na temelju politike »ničelne tolerance«. Opozarja tudi na dejstvo, da prav za prav »humana obravnava« živali (npr. odprava lesenih ukleščevalnih kletk za teleta, ki so bile namenjene temu, da je njihovo meso ostajalo bolj blede ter mehko ali pa določitev minimalnega prostora za vzrejo piščancev) prav za prav z roko v roki sledi ekonomskim interesom prehranske industrije, saj ta v večini primerov pripoznava bodisi zmanjšanje stroške (manj poginulih živali, manjši stroški zdravljenja živali) bodisi višjo donosnost pri sami prodaji (ker so osveščeni kupci pripravljeni plačati več).

Poglavitno vprašanje ni, ali je bolje, da živali trpijo manj, kot pa sedaj, ampak koliko je moralno sprejemljivo, da sploh trpijo. Prav tako abolicionizem povečini zagovarja odpravo udomačenih živali v smislu »domačih ljubljencev«, kajti v večini primerov predstavlja to »zelo žalostno eksistenco«, ki jih oddalji od njihove narave ter jih naredi povsem odvisne od nas, hkrati pa ima to – vsaj v primeru mesojedih živali – posledice tudi za druge živali, ki jih moramo vzrejati in ubijati za prehrano prvih.¹⁷

Skrb in družabništvo

Med uveljavljene pristope k živalskemu vprašanju, ki pa ne sodijo v širši utilitaristični okvir, sodi tudi teorija o pomembnosti našega odnosa do živali, ki so osredotoča predvsem na spreminjanje našega odnosa do njih, ki temelji na zavrnitvi nekaterih ukoreninjenih predpostavk. Ena izmed zagovornic takšnega pristopa je britanska filozofinja Mary Midgley, ki zagovarja odpravo ovir, ki jih je naša kultura vzpostavila med nami in nečloveškimi živalmi ter so izvor našega nesprejemljivega obravnavanja živali.¹⁸ Med osrednjimi ovirami, ki jih je potrebno odpraviti je naše razumevanje pojmov čustev, razuma, jezika, prepričanj in antropomorfizma, ki ga spremlja (npr. da lahko razum obstaja neodvisno od čustvenega življenja, da so čustva možna brez prepričanj, da razumevanje terja jezik, da ne moremo zatrditi notranjega zavestnega življenja živali, saj ne moremo poznati, kako se zares »počutijo«, ipd.); poenostavljena slika moralnosti, ki izrisuje koncentrične kroge moralne pomembnosti glede na

¹⁷ Francione, Animal Abolitionism, *Philosophy Bites*, 13. oktober 2012.

¹⁸ Midgley, *Animals And Why They Matter: A Journey Around the Species Barrier*. Athens, 1983.

oddaljenost od nas (našega kroga), s katerimi upada tudi zavezujočnost naših moralnih dolžnosti in predpostavka, da je sočutje omejeno na določeno količino, ter da ga tako ni smiselno pretirano »porabljati« za živali, saj ga potem ne bo nič preostalo za ljudi.¹⁹

S tega vidika tako zagovorniki kot nasprotniki gibanja za osvoboditev živali zapadejo podobni zmoti, to je nestvarnosti in preveliki abstraktnosti, ki vodi v zvedbo in posplošitev naših moralnih odnosov v okviru enega samega, preveč preprostega modela. Govor o osvoboditvi živali, specizmu in enakosti interesov je uporaben in delno učinkovit zgolj pri odpravljanju oz. zavračanju naših izgovorov za dejansko kruto ravnanje z živalmi. Tako predstavlja to zgolj en korak na poti, ki pa se mora skleniti v bolj vključujočem modelu moralnosti in koreniti preobrazbi našega mišljenja in naravnosti. Ta pristop si prizadeva za razširjeno skrb za nečloveške živali, ki izhaja in naše skupne evolucije in različnih oblik skupnega sobivanja.²⁰

Etika skrbi tako prvenstveno poudarjajo naš odnos do živali, v ozadje pa stopajo ožje pojmi pravic in načel. Ta pristop poudarja, da moramo naše moralne pojme avtonomije, samostojnosti in individualnosti nadomestiti z moralno še bolj osrednjimi pojmi odnosa, druženja, občutljivosti za svet okoli nas in skrbi. Opozarja na pomen naše osredotočenosti in občutljivosti za trpljenje živali, ki se jim nalaga kot posledica našega družbenega in ekonomskega sistema. Zavrtni moramo podobo oz. model človeka kot samostojnega, neodvisnega moralnega delovalca, s pravicami in svoboščinami, ki se je oblikoval v razsvetljenstvu, in ga nadomestiti z modelom medsebojno odvisnih in medsebojno povezanih živih bitij (ekosistema). Glede na predpostavko o prepletenosti (uspevanja) in soodvisnosti nas, narave in okolja, lahko vzpostavimo trdno osnovo za spremenjen odnos do živali in njihovo obravnavanje.

Pri iskanju odgovora na živalsko vprašanje ne smemo zvajati vsega ne samo en moralno pomemben ali odločujoč odnos ali dejavnik. Odnosov je več in vsak ima svoj pomen zgolj znotraj okvira neke oblike življenja. Odnose do nečloveških živali lahko razumemo kot odnos do »prijateljskih bitij«, družabnikov oz. sotrpinov, pri čemer slednje ni biološka kategorija, ampak moralni pojem bitja, pri katerem lahko iščem »družbo« (angl. *companionship*). S tem se od kategorij pravičnosti, interesov in dobrotnosti premikamo proti kategorijam medsebojne povezanosti, spoštovanja in spodobnosti. Kar vzpostavlja naš primaren moralni odnos do nečloveških živali, je občutek za smrtnost in ranljivost, ki ga z njimi delimo na temelju telesnosti. Zato se ta pomembna dimenzija razkriva v našem odnosu do teles in telesnosti. Ko z nečloveškimi živalmi ravnamo kot s stvarmi – kar na ravni odnosa pomeni, da ne moremo uzreti nepravilnosti kot nepravilnosti in ostajamo kvečjemu na ravni interesov ali pravic – potem spregledamo ta temeljen moralni odnos. Prevladujoči pristopi v moralni teoriji vzpostavljajo preveliko vrzel med pravicami ter z njimi povezano pravičnostjo na eni strani in sočutjem, ljubeznijo, usmiljenjem in nežnostjo na drugi. Vendar je za samo

¹⁹ Midgley, Brutality and Sentimentality, *Philosophy* 54(209), 1979, str. 385–389; prim. Engel in Jenni, *The Philosophy of Animal Rights*, 2010, str. 25.

²⁰ Engel in Jenni, *The Philosophy of Animal Rights*, 2010, str. 33–34.

misel o (ne)pravičnosti osrednje, da do bitja vzpostavimo sočuten in ljubeč odnos ter ga tako sploh vidimo kot bitje, ki ga lahko doleti nepravičnost.

Zaključek

Ta kratek razmislek in pregled nekaterih najpogostejših pristopov k živalski etiki oz. živalskemu vprašanju je podporni okvir, ki ga kot učitelji in vzgojitelji lahko uporabite za reševanje teh vprašanj s svojimi učenci na ravni, ki ustreza njihovi starosti. Zamišljeno je, da vam ponudi platformo za oblikovanje in razpravljanje o različnih vprašanjih z njimi ter da tem temam vključite več izkustvenih in celostnih vidikov. V nadaljevanju je nabor idej za možne dejavnosti, ki jih lahko tudi spremenite in nadgradite glede na svoje interese in cilje.

Učne aktivnosti (opis korak za korakom ter ideje za prilagoditev)

1. Trpljenje in dobrobit

Prepletena mreža

1. korak: V prvem koraku učence prosite, naj izberejo eno žival in si jo zapišejo na listič papir. Če želite dobiti raznolike odgovore, lahko vnesete dodaten pogoj, npr. ime učenca in ime živali morata imeti vsaj eno skupno črko (npr. Dejan- tiger).

2. korak: V naslednjem koraku morajo učenci najti oz. pomisliti na dve drugi živali, od katerih so odvisne njihove prvotno izbrane živali (npr. kot vir hrane ali za življenje v simbioza). Vsako od teh nadaljnjih živali naj zapišejo na ločen listič papirja.

3. korak: V tem koraku poiščite prazen zid ali veliko predstavitevno ploščo oz. plakat, ki jo lahko uporabite. Izberite učenko ali učenca, ki bo začel ta del dejavnosti (za izbiro lahko uporabite igro ali kakšno podobno dejavnost). Učenec naj nato položi košček papirja s prvotno izbrano živaljo na sredino in lističa z dvema drugim živalima naokrog na način, ki bi mu omogočil, da ju poveže z risanjem črte ali lepljenjem vrvic med lističi papirja. Med tem mora razložiti, kako so povezane živali. Črta torej predstavlja medsebojno povezanost in odvisnost. Ko prvi učenec konča, pristopi naslednji ter ponovi postopek. Če je ta učenec izbral katero koli isto žival, na tabli ne sme podvojiti njene prisotnosti, ampak samo uporabiti obstoječi kos papirja, ki je že prisoten, vendar označiti novo povezavo. Ponavljate ta korak, tako da vsi učenci pridejo na vrsto, hkrati pa lahko vsi drugi učenci predlagajo risanje oz. dodajanje drugih črt, ki se jim zdiyo

primerne glede na pojav novih živali v mreži (npr. štoklje - žabe, netopirji - vešče). Tudi vi jim lahko pomagata pri prepoznavanju medsebojnih povezav.

4. korak: Ko končate ustvarjanje te vizualizacije mreže soodvisnosti, izberite skupino učencev (npr. 5 učencev), izmed katerih vsak dobi eno nalepko s človeško figuro. Vsakemu naročite naj izberejo eno žival, ki je v mreži, od katere smo ljudje odvisni, in ob njo prilepijo nalepko.

5. korak: Učence nato povabimo, da v mreži poiščejo možne primere živali, ki nimajo medsebojnih (neposrednih) povezav z ljudmi. Nato lahko skupaj štejete, kakšno je največje število korakov, ki ločujejo določeno žival od medsebojne odvisnosti s človekom.

6. korak: Zaključite lahko s splošno razpravo o pomembnosti dobrobiti živali in naši soodvisnosti z njimi, ki vključuje tudi našo dobrobit.

2. Pravice

Listina pravic živali

1. korak: Prosite učence, naj poimenujejo svoje najljubše živali. Vsak naj izbere samo eno žival (lahko je divja, domača ali hišna žival), eden za drugim pa naj potem povejo, kaj je njihova najljubša žival ter na kratko pojasnijo, zakaj. Odvisno od časa, ki ga imate na voljo, naj to žival nato bodisi zapišejo bodisi narišejo na list papirja (ki ne sme biti prevelik).

2. korak: Razdelite razred učencev v skupine s 4 ali 5 člani, vendar pazite, da vsako skupino sestavljajo učenci, ki so izbrali različne živali. Ta korak lahko strukturirate tudi kot igro. Ko so učenci tako razporejeni v skupine, nadaljujte z naslednjim korakom.

3. korak: Prosite učence oz. vsako skupino, da najprej pomislijo na tri načine, kako njihove izbrane živali sodelujejo s človekom (tri načine za vsako žival, ki jo skupine predstavljajo). Nato morajo na kratko zapisati ali si zamisliti, kako izgleda ta odnos oz. srečanja, vendar morajo to opisati s perspektive oz. gledišča teh živali in ne ljudi (npr. kuža: moji lastniki me vsak dan nahranijo ter odpeljejo na sprehod). Nato morajo v skupini deliti svoje opise ali ideje, tako da jih vsak učenec predstavi še ostalim.

4. korak: Ko opravijo prejšnjo nalogo, učencem naročite, naj oblikujejo predlog pravic, ki bi zaščitile njihove izbrane živali. Morajo si zamisliti in na velik kos papirja napisati vsaj 5 pravic za svoje izbrane živali. Hkrati morajo na tem velikem listu papirja pustiti dovolj prostora, da bodo lahko nanj naknadno lepili slike ali imena živali. Pravice so lahko tudi zelo specifične in učence morate spodbujati, da razmišljajo z vidika vpletenih živali.

5. korak: Po en predstavnik vsake skupine (ali skupine kot celota) nato na tem velikem listu papirja oz. plakatu predstavijo listino pravic njihovih živalih še preostalim skupinam. Po vsaki predstavitvi lahko vključite študente v razpravo. Zakaj so izbrali te pravice? Kako in zakaj so pomembne? Ali so pomembne za vsako žival, ki jo predstavlja njihova skupina? Ali so na splošno pomembne za živali? Ali so te pravice pomembne tudi za ljudi?

6. korak: Poiščite prostor za plakate s seznamami pravic v učilnici ali na šolskem hodniku ter jih tam razstavite, tako da jih lahko opazujejo in prebirajo tudi drugi.

3. Razlike

One in mi

1. korak: Razred oz. celotno skupino razdelite na skupine s 3 ali 4 člani. Nato jih prosite, naj razpravljajo med seboj in poiščejo tri razlike med človeškimi bitji in živalmi. Te so lahko zelo splošne ali pa specifične, npr. nekatere živali imajo perje, medtem ko jih ljudje nimajo. En član v vsaki skupini naj nato zapiše svoje odgovore na večji kos papirja. Ko končajo s to nalogo, lahko nadaljujete z naslednjim korakom.

2. korak: Povabite prvo skupino, da svoje predloge deli z vsemi drugimi. Predložiti morajo razlike, ki so jih našli, ter jih pojasniti. Njihovi predlogi, kot so zapisani, se lahko prikažejo tudi na predstavitveni tabli. Potem ko je ena skupina zaključila s tem, vključite vse učence v razpravo (sokratski dialog) o njihovi predlogi na način, da igrate vlogo tistega, ki izpodbija njihove predloge (npr. Ali je to razlika ali dejansko nekaj, kar delimo živalmi? Ali bi bile ptice še vedno ptice (ali živali), če bi izgubile vse svoje perje? Ali bi kdo prenehal biti človek, če bi mu zrastlo perje? itd.) Cilj je zdaj najti in se bolj osredotočiti na skupne značilnosti med ljudmi in živalmi. Po končani diskusiji pojdite na druge skupine in po njihovih predstavitvah ponovite postopek razprave.

Korak 3: V zadnjem koraku učence prosite, naj napišejo kratek razmislek o razpravi in zapišejo (samo zase) 3 skupne značilnosti, ki jih sami delijo z živalmi in ki so takšne, da so zanje osebno zelo pomembne.

4. Odprava uporabe živali

Živalska učilnica

1. korak: V prvem koraku učencem razložite, da se boste vsi skupaj ukvarjali z določanjem, na kakšne načine uporabljamo živali. Na začetku jih vprašajte, če vedo za kateri koli izdelek, ki je narejen iz živali, snovi, ki izvirajo iz živali ali njihovega dela (in je takšen, da ga je trenutno mogoče najti v učilnici, v kateri ste, npr. usnjeni čevlji ali torba). Izzovite jih, da dobro razmislijo o vseh možnih odgovorih. Na tablo zapišite odgovore, o katerih se strinjate.

2. korak: Učencem predstavite še druge predloge, ki jih pripravite vnaprej (npr. voščenske so pogosto izdelane iz snovi, ki izhajajo iz živali; skoraj vse plastične vrečke vsebujejo snovi živali itd.) Pred tem o tej temi malo raziščite²¹, da lahko učencem potem predstavite rezultate (kot rečeno so med temi stvarmi lahko npr. plastične vrečke, vse stvari, obarvane rdeče, pomarančni sok, lak, sladkor, mehčalec tkanin, ki jih uporabljamo za pranje oblačil itd.) Predloge napišite na tablo in nadaljujte na naslednji korak.

3. korak: Študentom razdelite lepljive lističe ali enostavno odstranljive nalepke (po možnosti v isti barvi). Lahko oblikujejo skupine po 4 ali 5 članov. Vsaka skupina ima nato 15 sekund (ali več), da uporabi te nalepke in jih nalepi na stvari, ki so na seznamu. Začnite s prvo skupino. Ko tej skupini poteče čas, se na delo odpravi druga (ta mora najti stvari, ki še niso označene z nalepko) in tako naprej, pri čemer so lahko skupine na vrsti tudi večkrat. Ta del dejavnosti se konča, ko je vsem skupinam zmanjkalo stvari za označitev. Nato lahko nadaljujete na naslednji, zadnji korak.

4. korak: Prosite učence, da se usedejo tam, kjer se v učilnici najboljše počutijo. Nato imajo 30 sekund, da samo opazujejo, kako sedaj izgleda vaša učilnica z vsemi nalepkami oz. lističi.

5. Skrb in družabništvo

Skrbni družabnik

1. korak: Na začetku prosite svoje učence, naj si zamislijo žival, katere glas so najprej zaslišali danes zjutraj na poti v šolo. Kaj je ta žival govorila? Kaj bi jim lahko povedala, če bi lahko govorila? Katero žival so videli danes zjutraj najprej videli? Kako je bila videti? In morda, kaj je bila prva žival, ki so danes najprej lahko občutili (npr. da so pobožali mačko)?

2. korak: Z učenci se pogovorite, na kakšen način so živali naši spremljevalci oz. družabniki? Ali so lahko naši hišni ljubljenci samo hišni živali ali pa se z nami lahko družijo tudi divje živali? Na kakšen način? Ali z njimi komuniciramo (to je lahko na kakršen koli način ali v kakršni koli obliki, npr. se počutimo zabavno, ko vidimo veverico, ki visi in se guga na tanki veji na drevesu na našem vrtu ali v parku)?

3. korak: Po tej razpravi se boste morali vi in vaši učenci skupaj odločiti o skupnem projektu »Skrbni družabnik«, ki bo vključeval druženje in skrb med živalmi in ljudmi. Obstaja več možnih idej, ki jim lahko sledite (oblikujte tako tiste bolj enostavne kot tudi bolj zapletene), npr. skupaj zgraditi stojala za krmljenje živali in jih nato opazovati od

²¹ Uporabite lahko naslednje povezave: <https://www.businessinsider.com/15-surprising-things-that-contain-animal-products-2014-3>; <https://www.treehugger.com/green-food/9-everyday-products-you-didnt-know-had-animal-ingredients.html>

daleč, urediti obiske lokalnega zavetišča za živali in zagotoviti družbo za živali tam ali prostovoljno sodelovati pri njihovih dejavnostih, organizirati dan hišnih ljubljencev v lokalnem domu za ostarele, kjer se dogovorite za skupni čas s hišnimi ljubljenci itd. (Prepričajte se, da boste upoštevali vse omejitve in predpise ter da imate v mislih tudi dobro počutje živali in samo izvedljivost projekta). Naj izbrana dejavnost postanejo del vaših rednih šolskih dejavnosti ter jo tako vzpostavite kot nekakšno tradicijo.

Viri in literatura

- Bentham, Jeremy.** 1989. A Utilitarian View. V: T. Regan and P. Singer (ur.), *Animal Rights and Human Obligations*, Englewood Cliffs: Prentice Hall, str. 25–26.
- Cavalieri, Paola and Singer, Peter (ur.).** 1993. *The Great Ape Project. Equality beyond Humanity*. New York: St. Martin's Griffin
- Cavalieri, Paola.** 2001. *The Animal Question. Why Nonhuman Animals Deserve Human Rights*. New York: Oxford University Press.
- Coetzee, J.M.** 1999. *The Lives of Animals*. Princeton, NJ: Princeton University Press. Available also here: <https://tannerlectures.utah.edu/documents/a-to-z/c/Coetzee99.pdf>
- Diamond, Cora.** 1991. Eating Meat and Eating People. V: C. Diamond, *The Realistic Spirit. Wittgenstein, Philosophy, and the Mind*. Cambridge, MA: MIT Press, str. 319–334.
- Diamond, Cora.** 2008. The Difficulty of Reality and the Difficulty of Philosophy. V: S. Cavell et al., *Philosophy and Animal Life*, New York: Columbia University Press, str. 43–89.
- Engel, Mylan jr. in Jenni, Kathie.** 2010. *The Philosophy of Animal Rights*. Brooklyn: Lantern Books.
- Francione, Gary L.** 2009. *Animals as Persons: Essays on the Abolition of Animal Exploitation*. New York: Columbia University Press.
- Francione, Gary L.** 2010. *The Animal Rights Debate: Abolition or Regulation*. New York: Columbia University Press.
- Mason, Jim in Singer, Peter.** 2006. *The Ethics of What We Eat. Why Our Food Choices Matter*. Emmaus, PA: Rodale.
- Midgley, Mary.** 1983. *Animals and Why They Matter*. Athens: University of Georgia Press.
- Nagel, Thomas.** 1974. What Is it Like to Be a Bat? *Philosophical Review* 83(4): 435–450.
- Regan, Tom.** 1989. Ill-Gotten Gains. V: G. Langley (ed.) *Animal Experimentation: The Consensus Changes*. London: Macmillan Press, str. 19–41.
- Regan, Tom.** 2004. *The Case for Animal Rights*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Salt, Henry.** 1892. *Animals' Rights: Considered in Relation to Social Progress*. London: George Bell & Sons.
- Singer, Peter (ur.).** 2006. *In Defense of Animals. The Second Wave*. Malden, MA: Blackwell.
- Singer, Peter.** 2009. *Animal Liberation (Updated ed.)*. New York: Harper Collins.
- Singer, Peter.** 2011. *Practical Ethics, 3rd Edition*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Strahovnik, Vojko.** 2013. The Difficulty of Animal Question. *Poligrafi*, I. 18, št. 69/70, str. 135-158.